

О. А. Іванова, Г. І. Гончаров

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Переосмислення ролі, модернізація та розвиток закладів вищої освіти відповідно до цілей відновлення мають стати пріоритетними цілями та передумовами повоєнного відновлення України, що забезпечить відновлення політичних процесів, прискорений соціально-економічний розвиток, відбудову інфраструктури, відродження громад, реабілітацію та оздоровлення громадян. Соціальні обов'язки університетів та їх реалізація розгортаються у тісній взаємодії із суспільством, у якому вони розташовані, і тому значною мірою залежать від нього. Соціальна відповідальність університету посилилася в умовах війни і проявилася в активізації взаємодії з громадами та громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами. Українські університети відповідають на виклики та нові суспільні потреби, надаючи програми гуманітарної, психологічної та організаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерські послуги, програми підтримки представників армії та територіальної оборони, розвивають соціальну та інформаційну діяльність на підтримку України та проти російської агресії. Результати були отримані шляхом комплексного підходу аналізу аналітичних матеріалів щодо провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення, публікацій у ЗМІ, нефінансових звітів, стратегій КСВ, рекомендацій, політик та інших загальнодоступних інформаційних документів. У дослідженні проаналізовано теоретичні моделі взаємодії вищих навчальних закладів з суспільством, які базуються на необхідності соціальної відповідальності у сталому розвитку. Зроблено висновок що використовуючи формулювання стандартів якості ISO, вищі навчальні заклади можуть безпосередньо якісно впливати на майбутнє світу, готуючи професіоналів і лідерів, одночасно ж ці заклади також є соціальними акторами, сприяючи освіті студентів відповідно до зовнішніх соціальних факторів.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, університети, освітня система, конкурентоздатність концепція соціальної відповідальності.

Ivanova Olha, Honcharov Hlib. Directions for the development of the competitiveness of universities in the context of social responsibility in the conditions of war and post-war reconstruction.

Rethinking the role, modernization and development of higher education institutions in accordance with the goals of recovery should become the priority goals and prerequisites of the post-war recovery of Ukraine, which will ensure the restoration of political processes, accelerated socio-economic development, reconstruction of infrastructure, revival of communities, rehabilitation and rehabilitation of citizens. The social responsibilities of universities and their implementation unfold in close interaction with the society in which they are located, and therefore largely depend on it. The social responsibility of the university increased during the war and was manifested in the activation of interaction with communities and public organizations and other stakeholders. Ukrainian universities respond to challenges and new social needs by providing programs of humanitarian, psychological and organizational assistance to internally displaced persons, volunteer services, programs to support representatives of the army and territorial defense, develop social and information activities in support of Ukraine and against Russian aggression. The results were obtained through a comprehensive approach to the analysis of analytical materials regarding the leading domestic and foreign experience of the implementation of social responsibility of universities during conflicts, military operations and post-war reconstruction of media publications, non-financial reports, CSR strategies, recommendations, policies and other publicly available information documents. The study analyzed theoretical models of interaction of higher education institutions with society, which are based on the need for social responsibility in sustainable development. It was concluded that using the formulation of ISO quality standards, it can be seen that higher educational institutions can directly influence the future of the world, training professionals and leaders, at the same time, these institutions are also social actors, contributing to the education of students in accordance with external social factors.

Key words: corporate social responsibility, universities, educational system, competitiveness, concept of social responsibility

Світова економіка розвивається швидкими темпами, відновлення і реконструкція не є повторенням попередніх економічних систем, соціальних відносин і політичних систем, а супроводжуються переосмисленням минулого і відмовою від факторів, що спричинили

конфлікти чи війни. З'явилися нові можливості для студентів – мобільність, різноманітні освітні програми, студенти можуть порівняти якість освіти за кордоном. Шлях трансформаційного розвитку, обраний як ренесансний для України, має ґрунтуватися на колективному баченні майбутнього, до формування та вираження якого залучені політичні та інтелектуальні еліти, науковці, громадські діячі та активні громадяни, окремі соціальні групи, насамперед молодь. Все це обумовлює необхідність дослідження проблеми формування конкурентоспроможності сучасних навчальних закладів вищої освіти. Нестабільні стахостичні процеси накладають відбиток на розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності університетів в умовах воєнного стану. Але не слід забувати, що повоєнне відновлення буде потребувати від вищів саме оновлених функцій та конкурентоспроможних випускників як наслідок цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій виділяють комплексний шлях формування конкурентоспроможності навчальних закладів завдяки взаємодії зі стейкхолдерами. Питання налагодження ефективного механізму взаємодії між університетською спільнотою та ключовими стейкхолдерами в останні часи привертає увагу науковців, особливу увагу цей напрямок має в сучасних умовах. З початком війни змінилася концепція соціальної відповідальності українських університетів і були поставлені нові цілі: допомогти країні вистояти, вижити, зберегти і захистити життя. Однак навіть під час війни, окрім цих пріоритетних цілей, підтримка української освіти та українських університетів залишалася важливою як ключова соціальна інвестиція в майбутнє України.

Думки сучасних науковців з цієї проблематики свідчать про актуальність, популярність та вивченість питання розвитку університетів в контексті концепції Корпоративної соціальної відповідальності. Разом з тим, важливість процесу впровадження соціальної відповідальності університетів, як напряму підвищення конкурентоспроможності ще досконали не вивчена.

Метою даної роботи є аналіз процесу впровадження соціальної відповідальності університетів, як напряму підвищення конкурентоспроможності, а також поглиблення теоретичних розробок для пошуку

якісних та конкурентоспроможних механізмів розвитку навчальних закладів вищої освіти.

З метою виявлення напрямків підвищення конкурентоспроможності сучасного навчального закладу проаналізуємо впровадження концепції соціальної відповідальності університетів через призму розвитку якості. На міжнародному рівні загальні та відповідні моделі систем контролю якості для вищих навчальних закладів включають наступне [2; 4; 5]:

Перша модель. Ґрунтується на серії міжнародних стандартів ISO 9001 – що передбачає врахування та формування всіх зацікавлених сторін, визначення їхніх вимог до якості освіти та створення системи постійного вдосконалення діяльності. Стандарт 9001 базується на принципах управління якістю: орієнтація на споживача, лідерство, залучення людей, процесний підхід, метод постійного оцінювання. Метод SWOT-аналізу передбачає систематичну самооцінку для виявлення слабких і сильних сторін вищого навчального закладу та розробити рішення щодо їх вирішення, плани та заходи. Цей метод використовується для акредитації вищих навчальних закладів Європи, США та Канади.

Процес самооцінювання має включати підготовку та організацію процесу, організацію та оцінювання процесу навчання, обговорення результатів та підготовку підсумкового звіту. Параметри та характеристики систем оцінювання можуть значно відрізнятися залежно від національних і місцевих особливостей. На практиці більшість вищих навчальних закладів використовують традиційну модель самоакредитації, яка базується на перевірці стану інституційної діяльності та документів.

Друга модель. Total Quality Management (Загальне управління якістю) – використовує цінний підхід, але забезпечує глибший і детальніший аналіз діяльності закладів вищої освіти, ніж SWOT-аналіз. Модель базується на процесному підході та спрямована на постійне покращення всіх показників діяльності ВНЗ шляхом постійного зростання якості. Модель фокусується саме на людському потенціалі, міжособистісних стосунках і використанні внутрішніх резервів закладів освіти для досягнення якісних результатів. Для ефективного

функціонування системи необхідна участь та відповідальність керівництва за формування та реалізацію якості вищої освіти з урахуванням виконання всіх заходів на кожному етапі освітнього процесу.

Третя модель. Методика Європейського фонду якості вищої освіти EFQM є простим, але ефективним інструментом підвищення якості шляхом систематичного аналізу власної діяльності за певними критеріями. Модель базується на особливому фокусі на споживачах, створенні сталого майбутнього, розвитку організаційних можливостей, застосуванні креативності та інновацій, управлінському лідерстві, гнучкості, управлінні, залученні співробітників, підтримуючи значні результати. Тільки ця модель дає можливість порівняльного аналізу між різними вищими навчальними закладами.

Отже, для підвищення конкурентоспроможності середовища вищої освіти європейське суспільство може набути таких навичок та компетенцій: мотивація до праці та навчання, спільна система цінностей, забезпечення якості освіти, вільне фінансування та доступність. Українські заклади вищої освіти найчастіше приймають модель управління якістю, яка базується на вимогах міжнародних стандартів якості ISO 9000 та ISO 9001, що вимагає достатніх ресурсів для забезпечення університету всім необхідним. Таким чином, соціальна відповідальність закладів вищої освіти – це його придатність поширювати та впроваджувати набір загальних принципів і конкретних цінностей шляхом надання освітніх послуг і передачі знань відповідно до етичних принципів, належного управління, поваги до навколишнього середовища та соціальної участі через чотири ключові процеси управління, викладання, дослідження та розширення та просування цінностей [4].

У сучасних університетах соціальна відповідальність стала одним із головних стратегічних напрямків розвитку, що передусім передбачає трансформацію стратегій розвитку та формування відповідального ставлення в управлінській діяльності та освітніх дослідницьких проектах [2]. Крім того, університети відіграють важливу роль у соціальному розвитку економіки знань і відіграють стратегічну роль у національному добробуті. Навчальні заклади вищої освіти мають можливість

впливати на численні групи інтересів: студентів, громади та суспільство в цілому, а також інших стейкхолдерів шляхом взаємодії з ними. Таким чином, зі стратегічної точки зору, соціальна відповідальність закладів вищої освіти є можливістю для якісного соціального розвитку через широкий спектр впливу, тому необхідно розробляти стратегії, які відповідають потребам різних зацікавлених сторін і зосереджуються на місії, цілях і завданнях університет, тобто з урахуванням потреб усіх учасників освітнього процесу та стейкхолдерів, формуючи так звану стратегію стейкхолд-менеджменту формування конкурентоспроможності.

Необхідно зазначити, що соціальна відповідальність університету посилилася в умовах війни і проявилася в активізації взаємодії з громадами та громадськими організаціями та іншими стейкхолдерами. Українські університети відповідають на виклики та нові суспільні потреби, надаючи програми гуманітарної, психологічної та організаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерські послуги, програми підтримки представників армії та територіальної оборони, розвивають соціальну та інформаційну діяльність на підтримку України та проти російської агресії [6].

У цій взаємодії університети через соціальну відповідальність мають забезпечити розвиток конкурентоспроможних професіоналів з необхідними знаннями, уміннями та навичками у відповідних професіях і відповідальності за власні обов'язки перед вимоги суспільства. Взяття соціальної відповідальності за основу реалізації співробітництва, довіри та згуртованості суспільства та університету забезпечить усім учасникам цього процесу спільну основу для формування єдиного розуміння себе та інших, оточуючого середовища, в тому числі соціального. аспектах у всіх сферах суспільного життя.

Дослідники з питань розвитку концепції соціальної відповідальності виокремлюють різні моделі взаємодії вищих навчальних закладів з стейкхолдерами [3]:

1) інтерактивна модель, коли суспільство висуває високі вимоги до соціальної відповідальності з точки зору сталого розвитку і університети здатні їм відповідати;

2) режим взаємодії, коли суспільство вимагає соціальної відповідальності у вимірі сталого розвитку, а університети частково або повністю не можуть задовольнити цей запит;

3) інтерактивний режим, коли університети займаються соціальною відповідальною діяльністю щодо сталого розвитку, але суспільство до цього не зацікавлене;

4) моделі взаємодії, за яких суспільство толерує соціальну безвідповідальність, і університет демонструє це своєю діяльністю.

Перший спосіб взаємодії найбільше сприяє розвитку університету та суспільства, в якому він існує. У цьому сенсі четверта модель взаємодії є найбільш шкідливою, характерна для суспільств без цивілізованого конкурентного середовища через відсутність верховенства права та демократії та демонструє соціальну безвідповідальність з боку суспільства та університету. Це характерно для країни з гібридним, авторитарно-тоталітарним режимом.

Розвиток механізмів соціальної відповідальності освіти, вірність політичним переконанням у незалежності вищих навчальних закладів, можливість обміну між викладачами та студентами та ефективність навчання порівняно з розвиненими країнами значно покращить показники якості та конкурентоспроможності національної освіти.

Проблему підвищення якості підготовки фахівців неможливо вирішити без стратегічного партнерства закладів вищої освіти та бізнес-спільноти. Взаємодія цих структур має здійснюватися на всіх етапах освіти. Важливим механізмом партнерства університету і бізнесу є інтеграція наявних освітніх, наукових і виробничих ресурсів, створення освітніх програм, що поєднують фундаментальну підготовку та бізнес-освіту, цільові практики та стажування, участь представників бізнес-процесів в навчальному процесі вишу, аудит ними освітніх програм та інш. [7].

Все це дає можливість зробити висновки, що нові виклики, що постають перед людством і загрожують його виживанню, визначають актуальність подальших досліджень проблем соціальної відповідальності. Під час війни та післявоєнної відбудови університети мають бути як каталізатори соціальних змін. Українські університети

відповідально підійшли до питань безпеки, започаткувавши програми психологічної підтримки та гуманітарної допомоги для власних викладачів і студентів, а також для внутрішньо переміщених осіб, у тому числі для співробітників і студентів. Пошук напрямків підвищення конкурентоспроможності сучасного навчального закладу залишиться проблемою, а вирішуються такого роду задачі, як складові вирішення проблеми покрокова та ефективно.

Список бібліографічних посилань

1. Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction (2005) THE WORLD BANK. 118 p. Available at: веб сайт URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content> [Accessed 1.11.2023].
2. Шевченко, Л. С. (2016). Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: аспект якості освіти. Available at: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/4-5-15.pdf> [Accessed 1.11.2023].
3. Рябченко, В. (2022). Соціально відповідальна взаємодія університетів та суспільства у вимірах сталого розвитку: теоретико-методологічні засади. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, (1), с. 38–48.
4. Vallaey, F. (2007). Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definiciyn madura y eficiente. Tecnolygico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnolygico, Monterrey, N.L. Мйхico. P. 5. Available at: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaey.pdf [Accessed 1.11.2023].
5. Edelman Trust Barometer: The Geopolitical Business 2022. Available at: веб сайт URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictivemeasures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> [Accessed 1.11.2023].
6. Євтушенко, Г. В., Тимохова, Г. Б., & Куриленко, О. Є. (2022). Аналіз форм реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу в умовах бойових дій в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна серія «Економічна»*, (103), с. 91–96.
7. Іванова, О. А. (2016). Інтеграція бізнесу і університетів як спосіб формування конкурентоспроможного випускника. *Вчені зап. Харк. гуманітар. ун-ту «Нар. укр. акад.»*. Т. 22. – с. 212–223.

References

1. Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction(2005) THE WORLD BANK. 118 p. Available at: веб сайт URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content> [Accessed 1.11.2023].
2. Shevchenko, L.S.(2016) Sotsialna vidpovidalnist vyshchych navchalnykh zakladiv: aspekt yakosti osvity. Available at: <http://econtlaw.nlu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/02/4-5-15.pdf> [Accessed 1.11.2023].
3. Riabchenko, V. (2022). Sotsialno vidpovidalna vzaємodiia universytetiv ta suspilstva u vymirakh staloho rozvytku: teoretyko-metodolohichni zasady. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, (1), 38-48.
4. Vallaеys, F. (2007). Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definiciyn madura y eficiente. Tecnolygico de Monterrey,Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnolygico, Monterrey, N.L. Мїxico. P. 5. Available at:http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaеys.pdf [Accessed 1.11.2023].
5. Edelman Trust Barometer: The Geopolitical Business 2022. Available at: веб сайт URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictivemeasures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/> [Accessed 1.11.2023].
6. Yevtushenko, H. V., Tymokhova, H. B., & Kurylenko, O. Ye. (2022). Analiz form realizatsii kontseptsii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v umovakh boiovykh dii v Ukraini. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina seriiia «Ekonomiczna»*, (103), 91-96.
7. Ivanova, O. A. (2016). Intehratsiia biznesu i universytetiv yak sposib formuvannia konkurentospromozhnoho vypuskyka [Intehratsiia biznesu i universytetiv yak sposib formuvannia konkurentospromozhnoho vypuskyka]. *Vcheni zapysky Kharkivs'koho humanitarnoho universytetu «Narodna ukrayins'ka akademiya»*, vol. 22, pp. 212–223.